

CZEBE ANDRÁS

AZ ERŐSZAKOS NEMI DELIKTUMOK HAZAI SZABÁLYOZÁSÁNAK TÖRTÉNETI ASPEKTUSAI

1. ÁLLAMALAPÍTÁSTÓL A CSEMEGI-KÓDEXIG TERJEDŐ IDŐSZAK

Az erőszakos nemi deliktumok kriminalizálásának kezdő időpontját Magyarországon az Árpád kori törvények megjelenéséhez köthetjük, amelyek a paráznaság, a házasságtörés és a nőrablás mellett, a nemi erőszakot is büntetni rendelték.¹ Ez utóbbi Szent István uralkodása alatt azonban még nem volt önállóan nevesített bűncselekmény, csupán a házasság kikényszerítésének az eszközeként jelent meg, amelynek elkövetése leginkább jóvátétel-fizetési kötelezettséget vont maga után.²

Szent László király uralkodása alatt a büntetési tétel szigorítása volt megfigyelhető, aki a nemi erőszak elkövetőjét már halálbüntetéssel sújtotta. A szexuális bűncselekmények sértetti alanyainak körét e korban Pauler Tivadar és Angyal Pál jogtudósok a tisztességes nők körére szűkítették.

A nemi szabadság és nemi erkölcs elleni bűncselekmények szabályozásában II. Ulászló 1514. évi dekrétumáig nem született ugyan uralkodói rendeletalkotás, de a téma alapos feldolgozása érdekében meg kell említeni Buda város jogkönyvét és az egyes szabad királyi városok jogszabálygyűjteményét is, amelyek az 1244 és 1422 közötti időszakot jellemezték. E tárnoki jognak is nevezett joganyag a korábbi szabályozáshoz hasonlóan halálbüntetéssel szankcionálta a nemi erőszak elkövetőit, de már kategorizálta azokat a szüzek, az apácák, a jámbor és erényes asszonyok, illetve a prostituáltak ellen elkövetett nemi erőszak szempontjából.

E szabályozást II. Ulászló az 1514. évi VII. dekrétumának 47. cikkelyében az egyes társadalmi különbségek figyelembevételével szigorította, hiszen nem csak a szexuális bűncselekmények elkövetőit büntette, hanem azok hozzátartozóit is. Utóbbiakat a tisztségvállalás jogától fosztotta meg, akik az örökös szolgaság alá kerültek.³

II. Lajos egy megelőző intézkedéssel járult hozzá e bűncselekmények kriminalizálásához, amelyet az 1522. évi budai dekrétuma tartalmazott. Ennek értelmében tilos a katonai csapatok templomban történő elszállásolása, ha az a papok akarata ellenére történik. E rendelkezés megakadályozta, hogy a katonák szexuális bűncselekményt kövessenek el az ott tartózkodó apácákkal szemben.

A magyar büntetőjog kodifikálásának gondolata ugyan már az 1667. évi országgyűlésen is felmerült, de a *Praxis Criminalis*, mint önálló büntetőjogi törvényjavaslat legelőször 1712-ben látott napvilágot, amelynek 13. szakasza rögzítette az erőszakos meggyalázás cselekményét. E cselekmény passzív alanyai a leányok, a szüzek, az özvegyek és a férjes nők voltak, az elkövetőket pedig kard általi halállal büntették. További modernizációként jelent meg, hogy a szabályozás már a természet elleni fajtalanságra is kiterjedt, azaz a férfinak a férfival, a nőnek a nővel történő nemi érintkezésére is.

Az időrendi sorrendet követve a következő állomás a *Constitutio Criminalis Theresiana*, melyet Mária Terézia 1768-ban deklarált. A dokumentum legsúlyosabb nemi bűncselekménye az erőszakos nemi közönség volt, amelyet lefejezéssel szankcionáltak. E bűncselekményt az követte el, aki a tisztességes hajadont, asszonyt vagy özvegyet erőszakkal vagy akarata ellenére megfosztott hajadoni vagy asszonyi becsületétől. A passzív alany az Árpád korhoz hasonlóan, csak a tisztességes nő lehetett.

Az erőszakos nemi deliktumok elkövetőit hosszú évszázadok után II. József büntető törvénykönyve, az 1787. január 13-i pátenssel létrejövő *Sanctio Criminalis Josephina* már nem halállal, hanem börtönnel, illetve kényszermunkával szankcionálta. Új elemként jelent meg az a tény is, hogy a sértett kártérítési igényt támaszthatott az elkövetővel szemben. Emellett az elkövető bűnségdjét minden további következmény nélkül meg lehetett verni.

¹ SINKU PÁL: *A család és a gyermek büntetőjogi védelme*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000. 129. o.

² MERÉNYI KÁLMÁN: *A szexuális erőszak*, 1987, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 113. o.

³ Uo. 113-117. o.

Az ismertetett fejlődési csomópontok ellenére egyetérttek Balogh Elemérrel, aki szerint sem a középkorban, sem pedig az újkor elején nem született olyan magyar törvény, amely a büntetőjog meglehetősen komplex igényeinek megfelelt volna. Ez utóbbival Balogh a jogforrási primátusra és a személyi hatály teljességére utalt.⁴

Az első olyan büntetőtörvénykönyv-tervezet, amely a hagyományos szabályok rendszerezésén túl, már a büntetőjogi alapelvek és tételek átfogó kidolgozására is törekedett, 1795-ben látott napvilágot.⁵ E tervezet nívumaként lehet megemlíteni az erőszakos nemi cselekmények passzív alanyi körének a kiszélesítését, hiszen a nemi erőszakot már a részeg, az örült, a gyengeelméjű, az elmebeteg, az öntudatlan, és a tévedésben lévő nem tisztességes nővel, sőt férfiakkal szemben is el lehetett követni. Emellett a magyar büntető jogtörténetben először kötötték e cselekmények elkövetőjének üldözhetőségét magánindítványhoz, ami a mai napig jellemzője a nemi bűncselekményeknek.

A passzív alanyok körének szűkítése az 1827. évi törvényjavaslat keretében is megjelent, hiszen a szexuális bűncselekmények tényállását, csak a tisztességes nők sérelmére lehetett elkövetni. Itt, tehát visszalépés tapasztalható az Árpád kori és a Mária Terézia féle szabályozás rendszerébe.⁶

A Deák Ferenc nevéhez köthető 1843. évi törvényjavaslat, a magyar büntetőjog történetének jelentős részeként emelendő ki, amely a büntetőjogászokat már osztatlanul is elismerte.⁷ A Deák-féle törvényjavaslat ugyan nem emelkedett törvényi szintre, de korszakalkotónak nevezhetjük mind anyagi jogi, mind pedig eljárásjogi szempontból, hiszen pótolta az egységes szabályozás hiányát és törekedett az úrszékek visszaélésével telített, igazságtalan joggyakorlat felszámolására. A törvényjavaslat XVIII-XXII. fejezetei foglalkoztak a szexuális bűncselekmények kriminalizálásával, amelyek közül az első „Az erőszakos nemi közösködéstről” címet viselte.⁸ Az erőszakos nemi közösködést, az követte el, aki valamely nőt házasságon kívül, fizikai erőszak vagy fenyegetés alkalmazásával közösködéssre kényszerített. A szabályozás kiterjedt arra az esetre is, ha az elkövető, olyan szert adott be áldozatának, amitől védekezésre képtelen állapotba került, majd ezt kihasználva közöskölt vele. A passzív alanyi kört módosítva a bűncselekményt, csak olyan nővel szemben lehetett elkövetni, aki az elkövetővel nem élt házasságban. A büntetési tételek szempontjából a törvényjavaslat főszabály szerint szabadságvesztéssel büntette az elkövetőt, de a szankcionálás súlyosbodott, ha azt olyan személy sérelmére követték el, aki tizenegyedik életévét még nem töltötte be, vagy akivel az elkövető gyermeki, testvéri vagy szülői kapcsolatban állt. Emellett ismét megjelent a kártérítés intézménye, amelyet a sértett az elkövetővel szemben követelhetett, a következmények súlyossága és a tettes vagyoni helyzetére tekintettel az ügyben eljáró bíróságtól. E polgári jogi igény büntetőbíróóság előtti érvényesítése korábban már II. József uralkodása alatt is megjelent a magyar büntető jogtörténetben. A Deák-féle törvényjavaslat átfogó szabályozására utal az a tény is, hogy a nemi közösködés akkor volt befejezett, ha „a nemzörészek már a valósággal egyesítettek”⁹ voltak. A szabályozás emellett kiterjedt a bűncselekmény kísérleti stádiumára is, amelyet a bevégzett cselekmény esetén kiszabható legnagyobb büntetés feléig terjedő mértékben szankcionált. A törvényjavaslat mindezek mellett lehetővé tette a halmazati büntetés kiszabását is, abban az esetben, ha a passzív alany a szexuális bűncselekmény vagy annak kísérlete során súlyos testi sértést szenvedett el. Ha pedig, e cselekmény a sértett halálát eredményezte, akkor az elkövetőt gyilkosként kellett felelősségre vonni. A Deák-féle törvényjavaslat a nemi közösködés büntethetőségét a legsúlyosabb esetektől eltekintve magánindítványhoz kötötte.¹⁰

2. A CSEMEGI-KÓDEXTŐL AZ 1978. ÉVI IV. TÖRVÉNY ELFOGADÁSÁIG TERJEDŐ IDŐSZAK

⁴ BALOGH ELEMÉR: Az "első" magyar büntetőkódex-tervezet, in KAJTÁR ISTVÁN – SZEKERE RÓBERT (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok VII.* 2001, PTE ÁJK, 45-48. o.

⁵ CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN – ASZTALOS LÁSZLÓ: *Magyar állam- és jogtörténet*, 1998, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 256. o.

⁶ MERÉNYI: i. m. 116-120. o.

⁷ HALÁSZ ZOLTÁN: *A szemérem elleni bűncselekmények, Első könyv*, 1909, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Társulat, 99. o.

⁸ HALÁSZ: i. m. 102. o.

⁹ Uo. 103. o.

¹⁰ Uo. 99-103. o.

2. 1. A CSEMEGI-KÓDEX

A Csemegi-kódexet, az első magyar Büntető Törvénykönyvként tartjuk számon, mely elnevezését Csemegi Károly igazságügyi államtitkár nevére kapta. A kódexet lényegében két törvénycikkely – a vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikkely és a kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvénycikkely – együttesen alkotta, amelyek a klasszikus büntetőjogi iskola számos liberális vonását vegyítve a XIX. század második felére jellemző, korszerű európai törvénykönyvek kategóriájába sorolták azt.

A hatályos szabályozáshoz hasonlóan, a Csemegi-kódex is önálló fejezetben szabályozta a szexuális bűncselekményeket. „A szemérem elleni vétségek”¹¹ című XIV. fejezete az erőszakos nemi közösülést szabályozó 232. szakasszal kezdődött, amely a következőképpen szólt:

„Erőszakos nemi közösülés büntetést követi el, és tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő:

1. aki valamely nőszemélyt erőszakkal, vagy fenyegetéssel arra kényszerít: hogy vele házasságon kívül nemileg közösüljön;
2. aki valamely nőszemélynek öntudatlan, vagy akarata nyilvánítására, vagy védelmére tehetetlen állapotát arra használja fel, hogy vele házasságon kívül nemileg közösüljön; akár ő idézte elő azon állapotát, akár nem.”¹²

A szakasz tartalmát vizsgálva megállapítható, hogy a bűncselekmény passzív alanya csak nő lehetett, minden személyes tulajdonságától függetlenül. Emellett hasonlóság mutatkozik a korábbi szabályozásra nézve további két szempontból is: egyrészt kritériumként jelent meg, hogy az elkövetőnek a sértett nem lehetett házastársa, másrészt a védelem kiterjedt az öntudatlan, az akaratnyilvánításra képtelen, illetve a védekezésre képtelen állapotban lévő sértettre is. Itt, egy lényeges problematikára hívja fel a figyelmet Gál István László, aki szerint e bűncselekmény akkor sem valósulhatott meg, ha a felek nem éltek házassági életközösségben.¹³ Merényi Kálmán ezzel szemben úgy látta, hogy a bűncselekmény ágytól és asztaltól való elválás esetén megvalósulhatott.¹⁴

Már a fentiekben ismertetett szakaszt olvasva is találkozhattunk a fenyegetés fogalmával, melyet a Csemegi-kódex a 234. szakaszában definiált. Ennek értelmében fenyegetésről akkor beszélünk, ha az alkalmas arra, hogy „a fenyegetettben saját, vagy jelenlévő hozzátartozójának életét, vagy testi épségét veszélyeztető súlyos sértés közvetlen bekövetkezése iránt, alapos félelmet gerjesszen.”¹⁵ Említésre méltó, hogy a kódexen alapuló ítélezés gyakorlatában megdönthetetlen vélelemként volt jelen a tizenkettedik életévüket be nem töltött személyek akaratnyilvánításra való képtelensége. Ebből kifolyólag, a sérelmükre elkövetett szexuális bűncselekmény minden esetben erőszakos nemi közösülésnek minősült.¹⁶

A Csemegi-kódex 233. szakasza a szemérem elleni erőszak büntetést szankcionálta, ami annyiban különbözött a már említett erőszakos nemi közösülés tényállásától, hogy az elkövető szándéka a nemi közösüléssel ellentétben a fajtalanságra irányult, melyet aztán el is követett. A fajtalanság témakörével a későbbiekben részletesebben foglalkozom. A jogalkotó további kikötése volt, hogy a szemérem elleni erőszaknak a büntette, csak akkor volt megállapítható, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg.¹⁷

Az erőszakos nemi közösülés és a szemérem elleni erőszak büntetési tételeit nézve a kódex az előbbire hosszabb időtartamú, fegyházban, míg az utóbbira rövidebb ideig tartó, börtönben letöltendő szabadságvesztést írt elő, a hivatalvesztés kiszabásának lehetővé tételével együtt.

A jogalkotó e bűncselekmények minősítő körülményeiről sem feledkezett meg, melyek mindkét cselekmény esetében megegyeztek: súlyosabb büntetés várt arra az elkövetőre, aki az erőszakos nemi közösülést, vagy a szemérem elleni erőszak bűncselekményét az egyenes ági rokonára, vagy testvére ellen követte el, illetve ha az elkövető „gyámságára, gondnokságára, tanítására, nevelésére, felügyeletére, gyógykezelésére

¹¹ 1878. évi V. tc. XIV. fejezet.

¹² 1878. évi V. tc. 232. §.

¹³ GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ: Szempontok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények új szabályozásához, in *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/4. szám, 30. o.

¹⁴ MERÉNYI: i. m. 124. o.

¹⁵ 1878. évi V. tc. 234. §.

¹⁶ HOLLÁN MIKLÓS: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvénymódosítás margójára, in *Collega*, 1998/3. szám, 18. o.

¹⁷ 1878. évi V. tc. 233. §.

vagy gondviselésére”¹⁸ bízott személy sérelmére követte el. Minősítő körülmény volt emellett, ha a sértett életét veszítette e bűncselekmények elkövetése során, ami életfogytig tartó fegyházbüntetést vont maga után.

A Csemegi-kódex fő szabályként magánindítványhoz kötötte az üldözhetőséget, ettől azonban eltekintett: 1.) ha egyidejűleg más, ezekkel összefüggő, hivatalból üldözendő bűncselekmény elkövetése merült fel, 2.) ha valamely minősített eset merült fel, 3.) ha az elkövető a sértett halálát okozta.

A magánindítványt már ekkor sem lehetett visszavonni annak előterjesztése után. A törvény az elkövetőt nem büntette, ha még az ítélet kihirdetése előtt a sértettel összeházasodott.

A kódex szabályozta a természet elleni fajtalanság büntetését is, amely hivatalból volt üldözendő. Ezt a férfiak egymás között erőszakkal vagy fenyegetéssel követhették el, mely börtönben letöltendő szabadságvesztéssel volt büntetendő. Ha a sértett belehalt a sérelmére elkövetett természet elleni fajtalanság büntetésébe, akkor az elkövetőt életfogytig tartó fegyházbüntetéssel szankcionálták.¹⁹

Az első magyar Büntető Törvénykönyv mindezek mellett rendelkezett a csábítás büntetéséről is, amelyet a szülő, akkor követett el természetes vagy törvényes gyermeke ellen, ha leányát mással közösülésre, vagy akár leány-, akár fiúgyermekét mással nemi, vagy természetelleni fajtalanság elkövetésére csábította. E bűncselekmény elkövetőjének számított az is, aki olyan személlyel szemben tette ugyanezt, aki a tanítására, nevelésére, felügyeletére, vagy gondnokságára volt bízva. A csábítás összefüggésbe hozható a hatályos szabályozásból ismert kerítés fogalmával.²⁰

2. 2. AZ 1908. ÉVI XXXVI. TÖRVÉNYCIKKELY

A Csemegi-kódex első átfogó módosításaként tekintünk az 1908. évi XXXVI. törvénycikkelyre, amit első büntető novellának szokás nevezni. Jelentősége témám szempontjából abban rejlik, hogy a korábbiakban már említett csábítás büntetésének elnevezését kerítésre módosította, míg annak tényállását és elkövetői körét kibővítette, a büntetőjogi felelősségre vonást pedig szigorította.²¹

A kerítést az követte el, aki:

1. valamely, a huszadik életévét be nem töltött „tiszteletlen nőt házasságon kívül nemi közösülés vagy fajtalanság céljára önérdékből más részére szándékosan”²² megszerzett vagy erre törekedett. Ez alatt a kerítés vétségi alakzatát értették.
2. valamely tisztességes nőt annak életkorától függetlenül az előbbieken említett célból arra bírt rá, hogy bordélyházban, vagy más, ahhoz hasonló intézményben folytasson ilyen tevékenységet. Az elkövető a kerítés büntetését valósította meg, ha a sértett az elkövetéskor még nem töltötte be huszadik életévét, míg a kerítés vétségi alakzatát, ha az elkövetés időpontjában már húsz éves volt.²³
3. valamely „nőt bordélyházban vagy hasonló üzletben akarata ellenére bármely okból”²⁴ visszatartott. Ekkor az elkövető a kerítés büntetését valósította meg.

Az első büntetőnovella által szabályozott négy minősített eset közül a témához kapcsolódóan meg kell említeni az erőszakkal, fenyegetéssel vagy csalársággal elkövetett kerítés esetét, amelynek elkövetőjét a sértett életkorára és erkölcsiségére tekintet nélkül kellett felelősségre vonni.

A büntetést a cselekmény minősítésével összhangban fogházban, börtönben vagy fegyházban kellett letölteni az eltérően kiszabott időtartamnak megfelelően.²⁵

¹⁸ 1878. évi V. tc. 235. § (2) bekezdés.

¹⁹ 1878. évi V. tc. 242. §.

²⁰ MERÉNYI: i. m. 126. o.

²¹ Uo. 126. o.

²² 1908. évi XXXVI. tc. 43. §

²³ MERÉNYI: i. m. 128. o.

²⁴ 1908. évi XXXVI. tc. 44. §

²⁵ 1908. évi XXXVI. tc.

2. 3. AZ 1961. ÉVI V. TÖRVÉNY

Az átfogó szabályozás újabb mérföldkővét a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény képezte, amelynek XV. fejezete rendelkezett a szexuális bűncselekményekről a II. címnek megfelelően.²⁶

A korábbi szabályozáshoz hasonlóan, itt is az erőszakos nemi közösülés tényállása lett elsőként rögzítve, amely a következőképpen szólt: „Aki nőt házassági életközösségen kívül erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel közösülésre kényszerít, úgyszintén, aki a nőnek védelemre, illetőleg akarattnyilvánításra képtelen állapotát közösülésre használja fel, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”²⁷

A tényállásból megállapítható, hogy a bűncselekmény passzív alanya továbbra is csak nő lehetett, de a szabályozás már a házassági életközösségen kívül elkövetett erőszakos nemi közösülésre is kiterjedt, ami már korábban felvázolt problematikát oldotta fel. A tényállás első fordulata továbbra is az erőszakkal vagy fenyegetéssel történő elkövetést hangsúlyozta, de a fenyegetés fogalmát a jogalkotó már a Csemegi-kódextól eltérően, nem külön szakaszban, hanem a törvényi tényállásba építve határozta meg. A tényállás második fordulatából pedig eltűnt – a korábbi szabályozásban tapasztalt – öntudatlan állapot, illetve az elbírálás szempontjából lényegtelené vált, hogy az akarattnyilvánításra vagy védekezésre képtelen állapotot az elkövető idézte elő vagy sem.

Az új kódex már külön szabályozta az erőszakos nemi közösülés és a szemérem elleni erőszak minősített eseteit, melyek öttől tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel voltak büntetendőek. Az erőszakos nemi közösülés két minősítő körülményét is szabályozta, amelynek során a passzív alany került a középpontba. Az első esetben a sértettnek a bűncselekmény elkövetésekor az elkövető felügyelete, gondozása, nevelése vagy gyógykezelése alatt kellett állnia, amire már a Csemegi-kódex is utalt. Változást, a második esetben tapasztalhatunk, ahol a jogalkotó az ugyanazon sértett sérelmére azonos alkalommal, több elkövető által szándékgységben történő elkövetést minősítette.

A korábbi szabályozástól eltérően, az elkövető és a passzív alany közötti házasság a továbbiakban már nem eredményezett felmentést az elsőfokú ítélet szankciója alól, de a jogalkotó a büntetés korlátlan enyhítésére még lehetőséget adott.²⁸

A szemérem elleni erőszak és az erőszakos nemi közösülés közötti differenciát továbbra is az jelentette, hogy a szemérem elleni erőszak esetében az elkövető, a sértettet fajtalanságra vagy annak eltérésére kényszerítette, valamint védekezésre vagy akarattnyilvánításra képtelen állapotát fajtalanságra használta fel. A jogalkotó az elkövetőt hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegette.

E bűncselekménynek csupán egy minősítő körülménye volt, ami két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztést írt elő azon elkövető számára, akinek a sértett a nevelése, a felügyelete, a gondozása, vagy a gyógykezelése alatt állt a bűncselekmény elkövetésekor.²⁹ Korlátlan enyhítésre azonban itt is lehetőség volt, amennyiben a felek az elsőfokú ítélet meghozatala előtt házasságot kötöttek.

Érdemes megvizsgálni a téma szempontjából e fejezet végén található értelmező rendelkezéseket is, hiszen a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve védekezésre képtelen személynek tekintette a tizenkettedik életévüket be nem töltött személyeket. Emellett főszabály szerint csak magánindítványra lehetett lefolytatni a büntetőeljárást, kivéve, ha e bűncselekményekkel kapcsolatosan más, hivatalból üldözendő bűncselekmény is megvalósult.

A kódex emellett rendelkezett a természet elleni fajtalanság tényállásáról is. Ez alatt a fajtalanság azon változatát értették, amelyet az azonos nemű férfiak és nők egymás között erőszakkal, az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel, illetve az akarattnyilvánításra vagy védekezésre képtelen állapot felhasználásával követtek el.

Az 1961. évi V. törvény mindezek mellett módosított az első büntetőnovellában megjelenő kerítés tényállásán is. Ennek értelmében „aki valakit házasságon kívül közösülésre, természet elleni vagy egyéb fajtalanságra más részére hasznoszerzés céljából megszerez, három évig terjedő szabadságvesztéssel”³⁰ volt büntetendő.

²⁶ NAGY FERENC – TOKAJI GÉZA: *A magyar büntetőjog általános része*, 1998, Korona Kiadó, Budapest, 42. o.

²⁷ 1961. évi V. törvény 276. § (1) bekezdés.

²⁸ 1961. évi V. törvény 240. §.

²⁹ 1961. évi V. törvény 277. § (2) bekezdés.

³⁰ 1961. évi V. törvény 287. § (1) bekezdés.

3. AZ 1978. ÉVI IV. TÖRVÉNY ELFOGADÁSÁTÓL A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSIG TERJEDŐ IDŐSZAK

3.1 AZ 1978. ÉVI IV. TÖRVÉNY

A XX. század második felében megjelenő társadalmi és gazdasági előrelépés, valamint a jogtudomány fejlődése³¹ nélkülözhetetlenné tette a Magyar Büntető Törvénykönyv modernizációját, amelynek eredménye az 1978. évi IV. törvény volt.³²

A szexuális bűncselekmények az 1961. évi V. törvény felépítéséhez hasonlóan továbbra is a házasság, a család és ifjúság elleni bűncselekményekkel együtt, a kódex XV. fejezetében szerepeltek. A szabályozás az erőszakos közöszlélssel vette kezdetét, amelyet a szemérem elleni erőszak, a természet elleni fajtalanság és a természet elleni erőszakos fajtalanság, a kerítés, valamint a szeméremsértés követett.

Az erőszakos nemi közöszlélés megfogalmazását a jogalkotó az erőszakos közöszlélésre változtatta. Az ehhez kapcsolódó minősített eset büntethetőségének a felső határát tizenkét évről tíz évre csökkentette. A szemérem elleni erőszak alapeseténél előírt büntetési tétel alsó határa pedig hat hónapról egy évre emelkedett. E két bűncselekmény törvényi tényállása, mindössze a megfogalmazás tekintetében változott, hiszen a védelemre képtelenség kifejezést a védekezésre képtelenség váltotta fel.

A minősített eseteket vizsgálva az újdonság abban állt, hogy a jogalkotó már nem követelte meg kritériumként azt a tényt, hogy a büntett elkövetésének időpontjában a sértett az elkövető gondozása, nevelése, felügyelete vagy gyógykezelése alatt álljon.³³

Jelentős módosításként fogható fel, hogy a korábban önálló természet elleni fajtalanság tényállása két különálló bűncselekményre bomlott: az erőszak vagy fenyegetés nélkül megvalósuló természet elleni fajtalanságra, valamint az erőszakkal vagy az élet, testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel elkövetett természet elleni erőszakos fajtalanságra. Ezek büntethetőségét, a jogalkotó nem kötötte magánindítványhoz, hanem hivatalból tette üldözhetővé.

A természet elleni fajtalanságot „az ifjúság egészséges szexuális fejlődését veszélyeztető”³⁴ bűncselekmények közé sorolták, amelyet kizárólag az a tizennyolcadik életévét betöltött személy követhetett el, aki a tizennyolcadik életévét be nem töltött, azonos nemű személlyel fajtalankodott. Ehhez azonban szükség volt a passzív alany beleegyezésére, valamint az elkövetőnek tudomást kellett szereznie a sértett életkoráról is.³⁵

A természet elleni erőszakos fajtalanság jogi tárgya, ezzel szemben a nemi élet szabadsága volt, ami utal a hatályos Büntető Törvénykönyvi szabályozás fejezetcímére is. Ezt, az az elkövető valósította meg, aki vele azonos nemű személyt kényszerített „erőszakkal avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel fajtalanságra vagy ennek eltűrésére,”³⁶ illetve ugyanezen szándékból az azonos nemű személy akaratnyilvánításra, vagy védekezésre képtelen állapotát kihasználta. Itt megemlítendő, hogy a tizenkettedik életévét be nem töltött személyt védekezésre képtelennek kellett tekinteni, tehát vele szemben az erőszakos fajtalanság büntette valósult meg.

A kerítés bűncselekményének törvényi tényállását is megváltoztatta a jogalkotó, hiszen kiemelte belőle a házasságon kívülség kritériumát. Ennek értelmében, aki haszonszerzés céljából valakit közöszlélésre vagy fajtalanságra megszerzett, az büntettet követett el, amit három évig terjedő szabadságvesztéssel büntettek.³⁷ Az erőszakkal, vagy az élet, testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel történő elkövetés továbbra is a kerítés minősített eseteként funkcionált, azzal az eltéréssel, hogy a csalárság kifejezést a megtévesztés váltotta fel.³⁸

³¹ LAMM VANDA – PESCHKA VILMOS: *Jogi lexikon*, 1999, KJK Kerszöv, Budapest, 99. o.

³² NAGY – TOKAJI: i. m. 43. o.

³³ 1961. évi V. törvény 276. § (2) bekezdés. és 277. § (2) bekezdés.

³⁴ HORVÁTH TIBOR – KERESZTY BÉLA – MARÁZ VILMOSNÉ – NAGY FERENC – VIDA MIHÁLY: *A magyar büntetőjog különös része*, 1999, Korona Kiadó, Budapest, 267. o.

³⁵ Uo. 282. o.

³⁶ 1978. évi IV. törvény 200. § (1) bekezdés.

³⁷ 1978. évi IV. törvény 207. § (1) bekezdés.

³⁸ 1978. évi IV. törvény 207. § (3) bekezdés.

3. 2. AZ 1993. ÉVI XVII. TÖRVÉNY

Az 1993. évi XVII. törvény által hozott változás elsősorban a szemérem elleni erőszaknak és a természet elleni erőszakos fajtalanságnak a büntetést érintette az erőszakos nemi deliktumok témakörében.

A jogalkotó kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztést írt elő a szemérem elleni erőszak alapesetének elkövetőjével szemben, az erőszakos közösülés büntetétéhez hasonlóan. A korábbi szabályozástól eltérően, két minősített esetet határozott meg a szemérem elleni erőszak körében, hiszen az elkövető felügyelete, gondozása, nevelése vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére történő elkövetés mellett, súlyosabban büntette, ha „a sértettel azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva,³⁹ többen fajtalankodtak. E minősített esetekre irányuló büntetési tétel mértéke is felemelkedett öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztésre. Emellett az erőszakos közösüléshez hasonlóan a büntetés korlátlan enyhítésére csak az alapeset és az első minősítő körülmény elkövetése esetén volt lehetőség.

Az fentebb ismertetett változásokat a jogalkotó egy az egyben megismételte a természet elleni erőszakos fajtalanság esetében is, a büntetés korlátlan enyhítésére vonatkozó rendelkezések mellőzésével.

E két bűncselekmény modifikációjára, azért volt szükség, mert „az emberi mivoltában mélyen megalázott sértettnek nagymérvű testi vagy lelki gyötrelmet kell elszenvednie,⁴⁰ ezért a korábbi különbségtétel nem logikus.

Mindezek mellett az 1993. évi XVII. törvény értelmező rendelkezései között határozta meg a fajtalanság fogalmát, mely felölelt minden olyan súlyosan szeméremsértő cselekményt, amely „a nemi vágy felkelésére vagy kielégítésére szolgál.”⁴¹ Ez utóbbi alól azonban, kivételt képezett az erőszakos közösülés cselekménye.

3. 3. AZ 1997. ÉVI LXXIII. TÖRVÉNY

A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1997. évi LXXIII. törvényt az Országgyűlés 1997. július 8-án fogadta el, ami a korábbi szabályozást „teljesen átszabta.”⁴²

Az új törvény az addig töretlen büntetőjogi szabályozáshoz képest, első ízben tette lehetővé az erőszakos közösülés, valamint a szemérem elleni erőszak házassági életközösségen belül történő elkövetését.⁴³ Az 1997. évi LXXIII. törvény indokolása a következőképpen magyarázta mindezt: „A házastársak a házasságkötéssel nem mondanak le teljesen szexuális önrendelkezési jogukról, a házasságkötés ténye nem jogosítja fel egyik felet sem arra, hogy a szexuális érintkezést a másik fél akarata ellenére, a házastársnak lelki és sokszor fizikai gyötrelmet előidéző módon gyakorolja.”⁴⁴

Emellett megfigyelhető a minősített esetek kibővítése is, az erőszakos közösülés, a szemérem elleni erőszak, és a természet elleni erőszakos fajtalanság témakörében. Ennek következtében, megjelent a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére történő elkövetésnek az esete, amelyet a korábban már ismertetett további két minősített eset követett. A büntetési tétel itt továbbra is öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés maradt.

3. 4. A 37/2002. (IX. 4.) SZÁMÚ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT

Az elmúlt évtizedek során az Alkotmánybíróság több olyan határozatot is hozott, amelyek a nemi irányultsággal kapcsolatos kérdéseket rendeztek. Ezek közül a 37/2002. (IX. 4.) számú Alkotmánybírósági határozat hozott jelentős változásokat az erőszakos nemi deliktumok körében.

Az Alkotmánybíróság utólagos normakontroll keretében megsemmisítette a Büntető Törvénykönyv természet elleni fajtalanság és a természet elleni erőszakos fajtalanság tényállásait tartalmazó szakaszait alkotmányellenességre hivatkozva. A következőekben, a témám szempontjából jelentős, természet elleni erőszakos fajtalanság megsemmisítésének az indokait vizsgálom.

³⁹ 1978. évi IV. törvény 198. § (2) bekezdés b) pont.

⁴⁰ 1993. évi XVII. törvény.

⁴¹ 1978. évi IV. törvény 210/A. § (2) bekezdés.

⁴² HOLLÁN: i. m. 17. o.

⁴³ GÁL: i. m. 30. o.

⁴⁴ 1997. évi LXXIII. törvény indokolása.

E cselekmény megsemmisítését az Alkotmánybíróság egyrészt azzal indokolta, hogy a szexuális irányultság alapján ésszerűtlen, az azonosan szabályozott és büntetendő szemérem elleni erőszaktól való elhatárolása, hiszen a jogalkotó e cselekményeket a társadalomra azonos mértékben tartja veszélyesnek.

Ha a korábbiakban ismertetett szabályozásra visszatekintünk, jól láthatjuk, hogy az 1978. évi IV. törvény elfogadásától egészen az 1997. évi LXXIII. törvény hatályba lépéséig a szemérem elleni erőszak elkövetésének tényállási elemét képezte a házassági életközösségen kívüliség, amiből az következett, hogy a bűncselekmény tettese és sértettje csak ellenkező nemű személy lehetett. Mivel az azonos nemű személyek közötti erőszakos fajtalanság esetében fogalmilag kizárt a házasságon belüli elkövetés, ezért a magatartás megbüntetéséhez külön bűncselekményre volt szükség. Az 1997. évi LXXIII. törvény viszont a szemérem elleni erőszak tényállásából kihagyta az előbbi kritériumot, ezért a két cselekmény külön bűncselekményként való szabályozása csupán az elkövető szexuális irányultságán alapult.

Az Alkotmánybíróság emellett, az akkoriban hatályos Alkotmány 70/A. §-ba ütközőnek találta a szemérem elleni erőszak és a természet elleni erőszakos fajtalanság alapesetei között a következő különbségtételt: míg az előbbi esetben csak a sértett magánindítványára, addig az azonos neműek között megvalósuló erőszakos fajtalanság esetében, a sértett akaratától függetlenül volt büntethető. Vagyis a két bűncselekmény sértettjeinek emberi méltósága, szexuális szabadsága mindkét esetben egyformán sérül és semmi sem indokolja azt, hogy a természet elleni erőszakos fajtalanság passzív alanyainak a kíméletét feladja a Büntető Törvénykönyv, ezzel diszkriminálva a bűncselekmény sértettjeit. Mindezek mellett, az elkövetői oldalon sem indokolt „a heteroszexuális és a homoszexuális erőszak elkövetői közötti olyan különbségtétel, amely az előbbieket esetében eltérhetőnek véli, hogy a sértetti akaratot, mint kockázatcsökkentési tényezőt figyelembe vegyék, míg az utóbbiak esetében ezt elfogadhatatlannak tekinti.”⁴⁵

3. 5. A 2012. ÉVI C. TÖRVÉNY

Magyarországon a rendszerváltást követő, meglehetősen differenciált kormányzatok eltérő büntetőpolitikai irányvonalakat követve lényegesen átformálták a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény által felállított büntetőjogi rendelkezéseket, amelynek eredményeként hatályba lépett 2012. évi C. törvény. A változásra emellett hatással volt az Európai Unióhoz történő csatlakozással együtt járó jogharmonizáció, valamint a felgyorsuló tudományos fejlődés is.

A korábban hatályos Büntető Törvénykönyv a XIV. fejezetében rendelkezett a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekményekről, amelyet a 2012. évi C. törvény kettévontott a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményekre, illetve a gyermek érdekét sértő és a család elleni bűncselekményekre.

„A fejezet címe a hatályosnál jobban kifejezi a fejezetben foglalt tényállások által védett jogi tárgyakat, hiszen nem a nemi erkölcs védelme az elsődleges és egyetlen védett jogi tárgy, hanem a nemi integritás, nemi önrendelkezés, nemi szabadság védelme is. Előbbi ugyanis a köz érdekét tartja elsődlegesen szem előtt, utóbbi a magánszférára koncentrál.”⁴⁶ Az új címmel a jogalkotó olyan női szervezetek ajánlásaira is reagált, mint az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomásáról szóló 1950. évi New York-i Egyezmény, a 182. számú ILO Egyezmény, a Gyermekjogi Fakultatív Jegyzőkönyv, a Lanzarote Egyezmény, a CAHVIO Egyezmény, vagy a 2011/93/EU irányelv.

A jogalkotó tehát e dokumentumokkal összhangban határozta meg az új Büntető Törvénykönyv XIX. fejezete alatt található szexuális bűncselekmények tényállásának a szerkezetét és a tartalmát, amelyekben emiatt jelentős változásokra került sor. E fejezet figyelemmel van azon társadalmi és nemzetközi igényre is, amelyek a tizennyolc éven aluli személyek védelmét különösen hangsúlyozzák e bűncselekmények körében.

A 2012. évi C. törvény mindezek mellett olyan új fogalmakat is alkalmaz, amelyek a nemzetközi kifejezésekkel összhangot teremtenek. Ilyen például szexuális cselekmény, amely alatt a közösülést és minden olyan súlyosan szeméremsértő cselekményt értünk, ami a nemi vágy felkeltésére, fenntartására vagy kielégítésére alkalmas, vagy arra irányul. E fogalom lényegében a közösülés mellett minden olyan szexuális cselekményre utal, amely a köznapi szóhasználatban a korábban már ismertetett fajtalanságnak felel meg.⁴⁷

⁴⁵ 37/2002. (IX. 4.) AB határozat.

⁴⁶ 2012. évi C. törvény indokolása a XIX. fejezethez.

⁴⁷ 2012. évi C. törvény 459. § (1) bekezdés 27. pont.

A hatályos fejezet alá tartozó erőszakos nemi deliktumok a szexuális kényszerítés és a szexuális erőszak, amelyek részletes vizsgálatával egy későbbi diskurzus keretében foglalkozom.⁴⁸

ÖSSZEGRÉS

Az erőszakos nemi deliktumokkal kapcsolatos büntetőjogi szabályozás bővülését és szűkülését minden korban az uralkodó közfelfogás, valamint a társadalom erkölcsi viszonyainak általános helyzete és ideológiája határozta meg.⁴⁹

E cselekmények szankcionálása hazánkban már az Államalapítás korában jelen volt, amelyhez egyre súlyosabb büntetések társultak. Ezek közül kiemelkedő volt a halálbüntetés, amelyet egészen a 18. század végéig lehetett kiszabni az erőszakos nemi deliktumok elkövetőire. Az egyes uralkodók hol támogatták, hol szűkítették a passzív alanyok körét. Vagyis sem a középkorban, sem pedig az újkor elején nem született olyan törvény, amely a büntetőjog meglehetősen komplex igényeinek megfelelt volna.⁵⁰

Témám szempontjából az első átfogó szabályozást az 1843. évi Deák-féle törvényjavaslat hozta, amely ugyan nem emelkedett törvényi szintre, de már külön fejezetben szabályozta az erőszakos nemi közösködést. E szabályozás kiterjedt az erőszakos nemi bűncselekmények elkövetési módjára, annak stádiumaira, lehetővé tette a halmazati büntetés kiszabását, illetve az üldözhetőséget magánindítványhoz kötötte.⁵¹

A Deák-féle törvényjavaslat átfogó szabályozásának jellegét a XIX. század végén törvényerőre lépő Csemegi-kódex örökölte át. Az első magyar Büntető Törvénykönyvnek is nevezett kódex az erőszakos nemi közösködés mellett a szemérem elleni erőszakot is szankcionálta, amelyek a súlyosabban büntetendő esetek mellett már olyan jelentős fogalmi elemeket is tartalmaztak, mint a fenyegetés vagy a fajtalanság.⁵²

A szabályozás következő mérföldkövét a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény képezte, amelynek novuma az erőszakos nemi deliktumok minősített eseteinek a szabályozása volt. A törvénykönyv értelmező rendelkezésében pedig már védekezésre képtelennek tekintette a tizenkettedik életévüket be nem töltött személyeket.⁵³

A XX. század második felében megjelenő társadalmi és gazdasági előrelépés, valamint a jogtudomány fejlődése nélkülözhetetlenné tette a Magyar Büntető Törvénykönyv modernizációját, amelynek eredménye az 1978. évi IV. törvény volt.⁵⁴ Jelentős módosításaként a korábban önálló természet elleni fajtalanság tényállását két különálló bűncselekményre bontotta: a természet elleni fajtalanságra, valamint a természet elleni erőszakos fajtalanságra.

Az ezt követő módosítások közül kiemelendő az 1997. évi LXXIII. törvény, amely az addig töretlen büntetőjogi szabályozáshoz képest első ízben tette lehetővé az erőszakos közösködés, valamint a szemérem elleni erőszak házassági életközösségen belül történő elkövetését.⁵⁵ A természet elleni fajtalanságot és a természet elleni erőszakos fajtalanságot pedig végül a 37/2002. (IX. 4.) számú Alkotmánybírósági határozat utólagos normakontroll keretében alkotmányellenességre hivatkozva megsemmisítette.⁵⁶

Az Európai Unióhoz történő csatlakozással együtt járó jogharmonizáció, valamint a felgyorsuló tudományos fejlődés együttesen tették szükségessé a 2012. évi C. törvény megalkotását, ami lényegesen csökkentette a korábbi szabályozás jogirodalomban megfogalmazott problematikáját.

⁴⁸ 2012. évi C. törvény indokolása a XIX. fejezethez.

⁴⁹ MEZEY BARNA: *Magyar jogtörténet*, 2007, Osiris Kiadó, Budapest.

⁵⁰ BALOGH: i. m.

⁵¹ HALÁSZ: i. m.

⁵² 1878. évi V. tc.

⁵³ 1961. évi V. törvény.

⁵⁴ NAGY – TOKAJI: i. m. 43. o.

⁵⁵ GÁL: i. m. 30. o.

⁵⁶ 37/2002. (IX. 4.) AB határozat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] ANGYAL PÁL: *Szemérem elleni büntettek és vétségek*, 1937, Attila-Nyomda Rt., Budapest.
- [2.] BALOGH ELEMÉR: Az "első" magyar büntetőkódex-tervezet, in KAJTÁR ISTVÁN – SZEKERE RÓBERT (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok VII.*, 2001, PTE ÁJK.
- [3.] CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN – ASZTALOS LÁSZLÓ: *Magyar állam- és jogtörténet*, 1998, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [4.] GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ: Szempontok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények új szabályozásához, in *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/4. szám.
- [5.] HALÁSZ ZOLTÁN: *A szemérem elleni bűncselekmények, Első könyv*, 1909, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Társulat.
- [6.] HOLLÁN MIKLÓS: A tizenkét év alatti gyermekek nemi fejlődésének büntetőjogi védelme. Egy törvényt módosítás margójára, in *Collega*.
- [7.] LAMM VANDA – PESCHKA VILMOS: *Jogi lexikon*, 1999, KJK Kerszöv, Budapest.
- [8.] HORVÁTH TIBOR – KERESZTY BÉLA – MARÁZ VILMOSNÉ – NAGY FERENC – VIDA MIHÁLY: *A magyar büntetőjog különös része*, 1999, Korona Kiadó, Budapest.
- [9.] MERÉNYI KÁLMÁN: *A szexuális erőszak*, 1987, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- [10.] MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*, 2007, Osiris Kiadó, Budapest.
- [11.] NAGY FERENC – TOKAJI GÉZA: *A magyar büntetőjog általános része*, 1998, Korona Kiadó, Budapest.
- [12.] SINKU PÁL: *A család és a gyermek büntetőjogi védelme*, 2000, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- [13.] SZOMORA ZSOLT: *A nemi bűncselekmények alapkérdéseiről*, 2009, Rejtjel Kiadó, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK

- [1.] 1878. évi V. törvénycikk.
- [2.] 1908. évi XXXVI. törvénycikk.
- [3.] 1961. évi V. törvény.
- [4.] 1978. évi IV. törvény.
- [5.] 1993. évi XVII. törvény.
- [6.] 1997. évi LXXIII. törvény.
- [7.] 2012. évi C. törvény.
- [8.] 37/2002. (IX. 4.) AB határozat.
- [9.] 1997. évi LXXIII. törvény. indokolása.
- [10.] 2012. évi C. törvény. indokolása.